

Армении, Кыргызстана: культура, философия, экономика. – Минск, 2016. С. 257-262.

КРУГЛЫЙ СТОЛ

Анцыповіч М. В. Постаць Францыска Скарыны ў беларускай публіцыстыцы XX – пач. XXI стагодзя

Гістарычна вядома, што праз аналіз біяграфічных матэрыялаў і падзей можна ўзнаўляць і вывучаць сацыяльную рэальнасць. Менавіта гэтак палажэнне ўвасабляецца і знаходзіць сваё праяўленне ў спадчыне Ф. Скарыны. Пяцьсот гадоў таму, 6 жніўня 1517 года, наш слыны першадрукар Ф. Скарына з Полацка выдаў у чэшскай Празе першую кнігу на тадышняй беларускай мове. Для свайго вялікага пачыну ён выбраў менавіта Біблію, найбольш папулярную ў хрысціянскім свеце кнігу, у якой людзі імкнуліся знайсці адказы на самыя розныя жыццёвыя пытанні. У тым жа годзе ў Празе Ф. Скарына надрукаваў “Псалтыр”. Гэтая вялізная па аб’ёме кніга толькі ў XV ст. была выдадзеная на розных еўрапейскіх мовах 126 разоў; услед за ёй выходзяць у свет 22 кнігі Старога Завету з “Бібліі”. Другая палова 1522 года – у доме віленскага старшыні гарадскога магістрата Якуба Бабіча Скарына ў арганізаванай ім першай усходнеславянскай друкарні, выдаў “Малую падарожную кніжку”, (“Псалтыр”, “Часасловец” з нязменнымі тэкстамі дзённых царкоўных службаў візантыйскага абраду, “Акафісты”, “Каноны”. “Шасцідневец”, або выбраныя зменныя часткі гэтых службаў на кожны дзень тыдня, “Святцы кароткія”, “Пасхалію” з падачай датаў свят Вялікоднага круга). 1525 г., сакавік – выданне другой кнігі “Апостала”. Паводле А. Надсана, “Малая падарожная кніжка” Скарыны была такім “Псалтыром з дадаткамі”, толькі змест яе быў багацейшы за змест іншых падобных зборнікаў. Вялікай заслугой Скарыны было тое, што ён свядома правёў рэдакцыю царкоўных службаў і тэкстаў, маючы на ўвазе патрэбы не манахаў, а свецкіх людзей. Скарына таксама – піянер у галіне малітоўнікаў для свецкіх людзей” [2, с. 100]. Да таго часу, калі распачынаў сваю выдавецкую дзейнасць Ф. Скарына, было ўжо створана шмат помнікаў, якія так

ці інакш адлюстроўвалі жывую гаворку беларускага народа. Яна пранікала ў летапісанне, “літоўскія” летапісы пачалі ўзнікаць у другой палове – канца XVI стагоддзя ці ў першай палавіне XV стагоддзя. Паводле А. Станкевіча, кнігамі граматынасці ў Скарынаўскі час служылі, бадай выключна, кнігі біблійныя і богаслужэбныя ў мове стараславянскай. Але мова гэта тады, калі існавала ўжо мова жывога народу, была незразумелай для шырокіх народных мас. Дзеля гэтага на краях старонак кніжкі супраць незразумелых царкоўна – славянскіх слоў ці цэлых выражэнняў, падпісваліся тыя словы ці выражэнні па – беларуску. Такія надпісы зваліся “Глэссы”. Гэтыя надпісы (дапіскі) пры перапісванні кніжкі ўводзіліся ў сам тэкст кніжкі. “Такім чынам, у Скарынаўскі час кніжкі граматынасьці, што да мовы, прадстаўляюць хістаньне між мовай стараславянскай і беларускай “ [7, С. 21].

Нельга дапускаць думкі, што Ф. Скарына ставіў перад сабой задачу “мадэрнізаваць” за кошт жывой беларускай гаворкі ўстарэную царкоўна – славянскую мову і такім шляхам выпрацаваць на аснове адзіную пісьмова – літаратурную мову для усіх усходніх славян, бо ў тагачасных умовах гэта не мела шансаў на поспех. Калі ў межах ВКЛ ужо былі падрыхтаваны адпаведныя прадумовы для такой “мадэрнізацыі”, то ў Маскоўскай дзяржаве строга вытрымлівалася непарушнасьць царкоўнаславянскай мовы як сведчаньня велічы і “чистоты риз” праваслаўных. Невыпадкова, што царкоўна-рэлігійныя кнігі, надрукаваньня і перапісаньня ў Вялікім Княстве Літоўскім, у Маскоўскім лічыліся ерэтычнымі, поўнымі “ереси и погрешения”. Маскоўскія свецкія і царкоўныя ўлады патрабавалі, каб ніякіх кніг літоўскага друку не куплялі пад пагрозай вялікага духоўнага пакараньня і патрыяршага пракляцця [8, с. 313]. Ва ўсходняй Еўропе знаходзіліся людзі, якія абвінавачвалі Ф. Скарыну нават у варожасці да праваслаўнай царквы, ўбачыўшы ў ягоных дзеяннях ерэсь, спаліўшы яго кнігі ў Маскве, падазраючы ў ім памагатага рымскай традыцыі. А. Станкевіч, адзначаючы неакрэсленасьць канфэсійнай прыналежнасці беларускага гуманіста і першадрукара заўважыў: – “Словам, напэўна вера Ф. Скарыны невядомая. Вядомы толькі факт, што ён ня быў абаронцам, ці староньнікам аднаго з вызнаньняў у вузкім значэньні. Ён быў вялікім беларусам, хрысьціянінам і

гуманістам агулам, каторы даў Біблію, як аснову тады ўсякай веда, беларускаму народу ў ягонай роднай беларускай мове, заклаў асновы да ўводзін гэтага народу ў агульналюдскую сям’ю” [7, с. 24]. “Дэцаркоўнаславянiзацыя” рэлігійнай літаратуры ў ВКЛ, распачатая беларускім гуманістам, доктарам, першадрукаром, асветнікам, перакладчыкам Францыскам Скарынам паклала пачатак ўдасканалвання і далейшага развіцця беларускай мовы: “Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению”. Сам факт перакладаў Пісанняў на жывую мову расцэньваўся царкоўнай артадоксіяй як адыход ад канона. А Ф. Скарына адрасуе свае выданні свайму народу не столькі дзеля забяспячэння нязмнога райскага жыцця, колькі для аблягчэння нялёгкай зямной долі: “абы научившимся мудрости” людзі “добре жили на свете”. Ніякай афіцыйнай царкоўна – кафесійнай мэты скарынаўская біблія не мела на мэце, перакладвалася і выдавалася асобай без духоўнага сана. Скарына добра ведаў традыцыі бібліістыкі, быў дасведчаным у пытаннях тэалогіі. Але гэта зусім не азначае, што ён цалкам і ва ўсім падпарадкоўваўся гэтым традыцыям, і заставаўся шараговым дагматычным каментатарам Бібліі.

Як адзначаў беларускі літаратуразнаўца Я. Парэцкі: – “Ніхто, ўласна кажучы, пры жыцці Скарыны ўслых пра яго “багахульства” не казаў. Але фактам было тое, што ён нідзе не мог прыжыцца як выдавец святога Пісання [3, с. 225]. З Прагі, дзе пачаў перамагаць каталіцызм, ён вымушаны быў сысці ў Вільню, але і тут яго не сустрэлі з абдымкамі як католікі, так і праваслаўныя. Скарына шукаў прытулку ў Кенігсбергу ў пратэстантаў, але і там яго халаднаватыя адносіны да хрысціянскіх дагматаў не знайшлі падтрымкі. Вярнуўшыся ў Прагу, Ф. Скарына болей не займаўся перакладамі і каментаваннем Бібліі, а вяртаецца на прыродную ніву і робіцца батанікам. Ён расчараваўся ў сваіх намерах выкарыстаць Біблію на службу асвеце не звязанай з царкоўнай арганізацыяй. Вынясенне ў сацыяльную прастору моўнага атрыбута этнічнасці заўсёды інстытуалізуецца і робіцца інструментам ўздзеяння на свядомасць і паводзіны носьбітаў этнічнай свядомасці. У фармальнай прагматыцы артыкулююцца сацыяльныя функцыі мовы: камунікацыя разглядаецца як тое, што спараджае сацыяльную матэрыю і забяспечвае каардынацыю дзеянняў усіх

удзельнікаў аднаго “жыццёвага свету”. Мова выступае не проста як сродак перадачы інфармацыі, але як неабходныя ўмовы спасціжэння чалавечым вопытам свету, так як ён заўсёды прадстае перад чалавекам ў моўнай аформленасці.

Ф. Скарына зыходзіў з таго, што ў тэксце “Бібліі” існуюць два семантычныя ўзроўні: першы – літаральны, знешні і другі – унутраны, глыбінны, духоўны. Асветнік удавадняў, што не толькі асобныя выказванні, але нават кожнае слова ў “Бібліі” мае свой унутраны, патаемны сэнс, які якраз і патрабуе тлумачэння, пэўнага духоўнага напружання. Гэтым самым ён узаконьваў алегарызм: ўнутраны сэнс “Бібліі” здольныя зразумець пераважна духоўныя асобы. Ф. Скарына ўказваў таксама і на выключную важнасць літаральнага вонкавага аспекту біблейнага дыскурсу. На яго думку, знешні бок, літаральнае прачытанне “Бібліі” адрасавана шырокім народным масам. Ф. Скарына услед за евангелістам Мацвеем лічыў, што звычайны чалавек можа ўбачыць у Святым пісанні тое, што нярэдка застаецца не ўспрынятым і добра адукаванымі людзьмі [5, с. 15]. Беларускі гуманіст выказваў вельмі важныя гнасіялагічныя ідэі, што істотна ўзбагацілі тэорыю пазнання. Найвышэйшай мудрасцю і вяршыняй ведаў ён лічыў самапазнанне, спасціжэнне загадкавай прыроды людзей, сямейныя дачыненні – паміж сужонцамі, бацькамі і дзецьмі, комплекс узаемаадносін паміж гаспадарамі і падданымі, ўрадоўцамі і шараговымі грамадзянамі, выяўленне місійнасці чалавека на зямлі, асэнсаванне таямніцы смерці.

У ідэйна – светапоглядным плане прадмовы Ф. Скарыны нясуць на сабе адзнаку пераходнай эпохі ад сярэднявечаю да новага часу [1, с. 331]. З аднаго боку яны грунтуюцца на традыцыях хрысціянскай біблейстыкі і раннехрысціянскай літаратуры, асабліва на пасланнях апосталаў; з другога боку, у адпаведнасці з рэнесансавым светапоглядам, Біблія разглядаецца як заканамерны вынік развіцця шматвяковай агульначалавечай культуры.

Скарына з глыбокай пашанай усхваляваў каштоўныя вартасці ранніх хрысціян, якія прызнавалі агульнасць маёмасці і кіраваліся хрысціянскай максімай “палюбі блізкага свайго, як самога сябе”. Пры тым ён сумняваўся, ці ўсе людзі здольныя пачуць гэты завет, і ці многія прытрымліваюцца яго, бо ў грамадстве вельмі шмат

злачынстваў. Скарына прыйшоў да высновы, што акрамя вышэйузгаданага завету патрэбен яшчэ і закон, каб “благія людзі, баючыся кары, уціхамірвалі б сваю дзёрзкасць, і не мелі б магчымасці шкодзіць іншым”. Апагей дзейнасці Ф. Скарыны прыпадае на 1517 – 1525 гады – паваротныя пункты ў гісторыі шэрагу еўрапейскіх краін, а ў беларускай – пачатак развіцця буржуазных адносін і звязаныя з гэтым гуманістычныя і рэфарматарскія тэндэнцыі ў духоўным жыцці. Таму, каб зразумець Скарыну, трэба ўлічваць яго спецыфічныя адносіны да Бібліі як да сродку прасвятлення народа. У сваіх прадмовах Скарына не столькі паказаў свае асабістыя погляды на Біблію, колькі адносіны да культурных каштоўнасцей, якія ў яго ўяўленні спалучаліся з дабрабытам народа. У біблейных прадмовах Ф. Скарына разглядаў спрадвечную мару чалавека пра “заветную зямлю” і раскрыў у гэтай мары дзве супярэчнасці: першая – агульнаразумелая імкненне да шчасця і дабрабыту, другая – невуцтва народа, якое садзейнічала ўкараненню сацыяльных заганаў” [3, с. 229].

Скарынавы выданні на той час былі з’явай неардынарнай, бо прызначаліся не для набажэнства і выкарыстання ў царкве, а менавіта для хатняга чытання. Адсюль вынікае, што беларускі гуманіст, паводле выразу С. А. Падокшына, “абвясціў права індывіда на адноснае незалежнае вытлумачэнне біблейных тэкстаў, вылучыў палажэнне аб здольнасці чалавека дасягнуць ідэалу пры дапамозе індывідуальных намаганняў, без царкоўнага асвятчэння; пастуліраваў неабмежаванае права чалавека на пазнанне і творчасць” [4, с. 23]. Славыты палачанін справядліва лічыцца адным з заснавальнікаў нацыянальнага гуманістычнага руху. І хаця гуманізм Ф. Скарыны значна хрысціянізаваны (у параўнанні з поглядамі заходнееўрапейскіх філосафаў гэтай плыні), але ён імкнуўся данесці першапачатковы, не скажоны афіцыйнай царквой, сэнс хрысціянскіх ідэй, ачалавечыць маральныя асновы грамадскага быцця. Праз асэнсаванне ролі маральнага выхавання Скарына фактычна адрадіў, напоўніў новым сэнсам тую галоўную выхаваўчую мэту, якая была вылучана і абгрунтавана яшчэ антычнымі філосафамі.

Сэнс яе перадаецца грэчаскім словам “калакагатыя” – ідэал фізічнай і маральнай дасканальнасці. Ф. Скарына быў у ліку тых,

хто здолеў разглядзець карыснасць гэтай ідэі для гарманічнага развіцця чалавека, да таго ж не ў супярэчнасць з асноўнымі пастулатамі хрысціянскай веры. Уцэлым, у творчасці Ф. Скарыны арганічна спалучаліся заходняя філасофія і ўсходнія літаратурныя традыцыі, пад уздзеяннем якіх фарміравалася беларуская нацыянальная літаратура і культура.

Літаратура

1. Конан, У. М. Эстэтычныя і этычныя погляды Францыска Скарыны // Скарына і яго эпоха. Мінск, 1990. С. 311 -360.
2. Надсан, А. Выбранае. Мінск, “Кнігазбор” – 2014.
3. Парэцкі, Я. ”Хрысціянская этыка ў разуменні Ф. Скарыны і Л. Талстога / Парэцкі Я. “Польмя” 1992, №6, С. 221 – 229.
4. Падокшын, С.А. Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі: ад Францыска Скарыны да Сімяона Полацкага / С. А. Падокшын; пад рэд. А.С. Майхровіча. – Мінск “Навука і Тэхніка”, 1990.
5. Саверчанка, І. Францыск Скарына – беларускі першадрукар, філолаг і пісьменнік – інтэлектуал. //Віленскія выданні Францыска Скарыны ў кантэксце эпохі Адраджэння да 490-годдзя кнігадрукавання ў Вялікім Княстве Літоўскім матэрыялы ІV скарынаўскіх чытанняў (Мінск. 27 красавіка 2012г.) – Мінск: Кнігазбор, 2014, С. 9 -24.
6. Скарына, Ф. Творы: Прадмовы. Сказанні. Пасляслоўі. Акафісты. Пасхалія – Мінск. 1990.
7. Станкевіч, А. Доктар Францішак Скарына першы друкар беларускі 1925 -1925. Вільня: Выданьне Беларускага Навуковага Таварыства, 1925.
8. Шакун, Л.М. Ф. Скарына і пытанні гісторыі беларускай літаратурнай мовы //450 год беларускага кнігадрукавання – Мінск “Навука і Тэхніка”, 1968. С.305 – 315.

Байзакова Г. К., Жунусова Ж. Н. Отражение идеи евразийства в творчестве поэта Олжаса Сулейменова

Ярким примером евразийства можно считать творчество казахстанского поэта О. Сулейменова, который создает свои произведе-